



การเจริญอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล

A Development of Faculty Restraint in *Pārisuddhisīla*

พระปลัดวชิรสกนธ์ นรินโท (แพรทอง)¹

Pha Palad Wachirasakon Narindo (Phaethong)

E-mail : 6511105013@mcu.ac.th

Received: March 8, 2024 Revised: April 12, 2024 Accepted: May 10, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นเทคนิคการเจริญอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล ได้แก่ ศีลคือการสำรวมอินทริย 6 ประการ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งทำให้จิตสงบและพัฒนาไปสู่ความรู้อย่างสมบูรณ์ การสำรวมทางสายตาเมื่อมองเห็นรูปก็เข้าใจว่าเป็นเพียงรูปที่จะตั้งอยู่ได้ชั่วคราวเท่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่จีรังยั่งยืน การสำรวมทางหูเป็นการสำรวมทางการได้ยินเสียงที่จะเข้ามากระทบทางหูซึ่งมีทั้งเสียงที่น่ายินดีและเสียงไม่น่ายินดี สำรวมทางจมูก เป็นการสำรวมทางกลิ่นที่จะมาสัมผัสประสาททางจมูก การสำรวมทางลิ้นเป็นการสำรวมในการสัมผัสรสชาติของอาหาร การสำรวมทางกายเป็นการสัมผัสทางกายด้วยมีรสสัมผัสต่าง ๆ และการสำรวมทางใจเป็นการสัมผัสทางธรรมารมณ์หรือความรู้ทางอารมณ์ เพื่อให้เกิดความฉลาดรู้เท่าทันอารมณ์ เอาชนะตาในขณะที่เห็นรูป เอาชนะหูในขณะที่ฟังเสียง เอาชนะจมูกในขณะที่ดมกลิ่น เอาชนะลิ้นในขณะที่ลิ้มรส เอาชนะกายในขณะที่ถูกสัมผัส เอาชนะใจขณะรับอารมณ์ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้ายอันเป็นเหตุทำให้ใจเศร้าหมองเสีย เมื่อทำได้ดังนี้ เชื่อว่า เจริญอินทริยสังวรศีล ฉะนั้น การสำรวมอินทริย คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ปัญหาหรือความทุกข์จะไม่เกิดขึ้นกับตัวเราอย่างแน่นอน

คำสำคัญ : การเจริญ, อินทริยสังวรศีล, ปาริสุทธิศีล

¹ นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม

Abstract

This academic article aims to visualize the technique of faculty development in *PārisuddhiSīla* or morality purification through six organs observing, namely the eyes, ears, nose, tongue, body, and mind for calms and insight knowledge progress. Eye restraint starts from noting the perceived visual objects just as a temporary appearance, transitory, the sound perceived by ears, pleasant and unpleasant, the smells that come into contact with the olfactory nose, is the concentration of the taste of food perceived by tongue, physical contact with different sensations, and mental conditions while the mental formation or emotion occurs in order to be aware of perceived objects and for being free from eye clinging while seeing visible objects, ears while listening, nose while smelling, tongue while tasting, the body while being touched, thought clinging while thinking, without like and dislike which cause the rise of defilements. Having complete this course, one becomes the faculty restrainer through perfect faculty training, namely eye, ear, nose, tongue, body, mind, he also certainly prevents the rise of all problems and suffering at first.

Keywords: Development, Faculty Restraint, *PārisuddhiSīla*

บทนำ

ศีลเป็นข้อบังคับของพระพุทธศาสนา เป็นมูลฐานของการบำเพ็ญวัตร คือหมายความว่า การบำเพ็ญวัตรมีหลายวิธี หลายชั้น ข้อวัตรแต่ละชั้นๆ มีความเคร่งครัดมากน้อยไม่เท่ากัน วัตรประเภทใดเคร่งครัดมาก ทานก็วางศีลเป็นพื้นฐานไว้มากเหมือนการสร้างบ้านเรือน ถ้าเครื่องบนของอาคารมากและกว้างใหญ่เสาก็ต้องมาก เข็มก็ต้องแข็งแรงพอกัน เรียกว่าพื้นสมสวน การที่มีคนกล่าวอ้างคุณวิเศษวา ตบประพตติและปฏิบัติธรรมได้สูง แต่ไม่ปฏิบัติในศีลจึงเป็นสิ่งที่ไม่สมเหตุผล เพราะถ้าละศีลเสียแล้วที่จะหวังมรรค ผล และนิพพานนั้นเห็นจะเป็นการยาก เพราะศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิเป็นรากฐานของปัญญา และปัญญาเป็นเครื่องบรรลุนิพพาน ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุพึงหวังได้แต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่มีความเสื่อมเลย ตราบเท่าที่ภิกษุยังมีศีลที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไท ไม่ถูกตัดหาที่ภูมิจำเริญ เป็นไปเพื่อสมาธิ เสมอกันกับเพื่อนพรหมจารีทั้งหลายทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ² ในพระพุทธศาสนามีปาริสุทธิศีล 4 อันประกอบไปด้วย

² ที.ม. (ไทย) 10/141/88.



1) ปาฏิโมกขสังวรศีล ศีล คือ ความสังวรในพระปาฏิโมกข แปลว่า ยังผู้รักษาให้พ้นจากอบายภูมิทั้ง 4 หมายความว่า ถ้าผู้ใดรักษาสิกขาบทตามที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้มิได้ ประพฤติล่วงละเมิดสำรวมระมัดระวังด้วยสติ ด้วยปัญญา ด้วยความอดทน ด้วยความเพียร ศีลจะรักษาผู้นั้นให้พ้นจากอบายภูมิ

2) อินทริยสังวรศีล แปลว่า ศีลคือการสำรวมอินทริย 6 ได้แก่ สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยสติ

3) อาชีวกปาริสุทธิศีล แปลว่า ศีลคือความบริสุทธิ์แห่งอาชีพ หมายความว่า เป็นผู้มีความเพนอยู่อันบริสุทธิ์ มีความเพนอยู่อย่างชอบธรรม มีความเพนอยู่อันสุจริตคือไม่ผิดศีลธรรม

4) ปจจัยสันนิสสิตศีล แปลว่า ศีลอาศัยปจจัย 4 โดยองค์ธรรม ได้แก่ ปัญญา เจตสิก การพิจารณานั้นเรียกว่า ปจจเวกขณะ³

อินทริย หมายถึง วัตถุที่เป็นใหญ่ ความเป็นใหญ่ เป็นจอม เป็นอิสระ เฉพาะในที่นี้ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อายตนะเหล่านี้ส่วนหนึ่ง ๆ ล้วนเป็นอิสระเต็มที่แผนกหนึ่งคือ ในการเห็น รูปย่อมสิทธิ์ขาดอยู่ที่ตา การฟังเสียงสิทธิ์ขาดอยู่ที่หู การได้กลิ่นสิทธิ์ขาดอยู่ที่จมูก การลิ้มรสสิทธิ์ขาดอยู่ที่ลิ้น เป็นต้น จะเกิดผลดีหรือความฉิบหายร้ายแรงขึ้นในแผนกนี้ก็เพราะด้วยการกระทำของอวัยวะ อันนี้ในที่นี้ประสงค์เอาอวัยวะที่ได้ชื่อนั้น ๆ พร้อมทั้งประสาทและวิญญาณอันมีหน้าที่ประจำอยู่กับอายตนะนั้น ๆ ตาหมายเอาอวัยวะที่เรียกว่า ลูกตาพร้อมด้วยประสาทอันเป็นสายส่งข่าวติดต่อกับสมองและทั้งจักขุวิญญาณอันแล่นไปตามสายนั้นด้วย ใจในที่นี้ได้แก่ สมองส่วนที่คิดนึกได้ ที่อาจปรุงแต่งเรื่องราวขึ้นได้เอง แล้วยินดียินร้ายได้โดยไม่ต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้นในขณะนั้นเลย⁴

ส่วนอินทริยสังวรศีล คือ การใช้สติสำรวมอินทริยเพื่อมิให้เกิดกิเลสในขณะที่วิญญาณ 6 คือ จิตที่เห็น ไตยีน รูกลิ้น ลิ้มรส รุสัมผัส และนึกคิดเรื่องราวต่าง ๆ กำลังรับรู้อารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ที่ปรากฏทางทวารทั้ง 6 ⁵ ดังนั้นสติจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะไม่ทำให้ อินทริยสังวรบกพร่องทุก ๆ ขณะที่เรามีสติจิตใจจะได้รับการป้องกันมิให้ความโลภ ความโกรธ และความหลงพลุกพล่านขึ้นมาได้ หากเราระมัดระวังในที่สุดจิตก็จะอ่อนลงและพึงพอใจที่จะไม่โลดแล่นไปสุกามคุณ ทั้งนี้เราต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่ออารมณ์มากระทบต้องกำหนดอารมณ์นั้นทันทีตาม

³ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูร วงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, 2553), หน้า 404-408.

⁴ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 222.

⁵ พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปณิตตาทิวงศ, รุแจ้งในชาตินี้, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2550), หน้า 254.



ความเป็นจริง เราต้องทำให้การเห็นก็สักแต่ว่าเห็น ไตยีนก็สักแต่ว่าไตยีน สัมผัสก็สักแต่ว่าสัมผัส รุสก็สักแต่ว่ารุส และคิดก็สักแต่ว่าคิด

กระบวนการรับรู้เหล่านี้ควรจะต้งชัดเจน ง่าย และไม่มีการนึกคิดปรุงแต่ง หรือถูกครอบงำด้วยกิเลส หากสติสมบูรณอารมณ์กระทบแล้วผ่านไป โดยไม่มีความคิดปรุงแต่งหรือปฏิกิริยาใด ๆ มีแต่กระบวนการทางธรรมชาติของอารมณ์เท่านั้นดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุ นั้นเห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ยอมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะเป้นเหตุให้ถูกบาปอกุศล คือ อภิชฌา (ความเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น) และโทมนัส (ความทุกข์ใจ) ครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ถึงสำรวมในจักขุนทรีย์ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโณภูฏัพพะทางกาย ฯลฯ รูแจ้งธรรมารมณทางใจแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ยอมปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทริย ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็จะเป้นเหตุให้ถูกบาปอกุศล คืออภิชฌา และโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทริย ถึงสำรวมในมโนทริยภิกษุ ประกอบด้วยอริยอินทริยสังวรนี้ ยอมสวสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสภายใน⁶

ความหมายของอินทริยสังวรศีล

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้ความหมายอินทริยสังวรว่า หมายถึง สำรวมอินทริยคือสำรวมอินทริยทั้ง 6 นี้ สำรวมตา สำรวมหู สำรวมจมูก สำรวมลิ้น สำรวมกาย สำรวมใจ สำรวมอย่างไรก็ควมามีสำรวมคือความป้องกัน ความระมัดระวังด้วยสติ ในทุกเวลาที่ตากับรูปได้ประจวบกัน หูกับเสียงได้ประจวบกัน จมูกกับกลิ่นได้ประจวบกัน ลิ้น กับรสได้ประจวบกัน กายและสิ่งที่กายถูกต้องได้ประจวบกัน มโนคือใจและธรรมะคือเรื่องราวได้ประจวบกัน คือให้พิจารณาโดยแยบคาย สำรวมอินทริยคือตา คือ ในขณะที่ตากับรูปประจวบกัน หรือที่เรียกกันง่าย ๆ วาตาเห็นรูป ก็มีสติคอยสำรวมระวังเอาไว้ มิให้ยึดถือสิ่งที่ตาเห็นนั้นเกิดความยินดีเกิดความยินร้าย อันเรียกว่านากิเลสให้ไหลเข้ามาท่วมจิตใจ สู้จิตใจ คือระมัดระวังมิให้เป็นอารมณ์ที่นำความยินดีความยินร้ายไหลเข้ามาสู่จิตใจ ทวมจิตใจ อันความยินดีความยินร้ายที่ไหลเข้ามาท่วมจิตใจทางตานี้ ได้ชื่อว่าเปนอาสวะอย่างหนึ่ง⁷

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทฺธิ) ได้ให้ความหมายอินทริยสังวร หมายถึง ปดกัน ป้องกัน ไม่ให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นในจิตเวลาที่มีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง 6

⁶ ที.สี. (ไทย) 9/213/72-73.

⁷ สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **สัมมาทิฎฐิ**, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์, 2554), หน้า 135-136.



หรือ หมายถึง การคุ้มครอง การป้องกันรักษาจิตให้มั่นคง เมื่อรับรู้อารมณ์แล้ว อารมณ์ก็จะไม่ฉุดจิตให้ออกไปสนใจภายนอก ไม่หลงยินดีในอารมณ์ที่น่ายก ไม่เกลียดชังในอารมณ์ที่ไม่น่ายก⁸

พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ) ได้ให้ความหมายของอินทรีย์สังวรศีล คือ การใช้สติสำรวมระวังไม่ให้เกิดกิเลสขณะที่วิญญาณเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ โดยให้ความหมายในลักษณะการอธิบายแบบบอภีธรรม ซึ่งถึงองค์ธรรมของสังวรแต่ละอย่าง บอกถึงสังวรธรรมมี 5 อย่าง ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ขันติ และวิริยะ เมื่อใดที่มีธรรมะเหล่านี้เกิดขึ้นในขณจิต เมื่อนั้นเป็นสังวร เมื่อใดที่เป็นฝ่ายตรงข้าม ได้แก่ ความไม่มีศีล ความไม่มีสติ ความหลง ความไม่อดทน และความเกียจคร้านเกิดขึ้นในขณจิต เมื่อนั้นเป็นอสังวร สติสังวรนั้นเป็นอินทรีย์สังวรอย่างแท้จริง⁹

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของอินทรีย์สังวรเอาไวว่า อินทรีย์สังวร คือ การสำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หกอย่างไว้ ด้วยหวังว่า รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และความรูสึก นึกขึ้นเองในใจอย่าทำความรักใคร่พอใจยินดีหรือความโกรธเคืองหงุดหงิดยินร้าย ให้เกิดขึ้นในใจของตนได้นอกจากนี้ ท่านยังมองว่าอินทรีย์สังวรไม่ใช่แค่เรื่องศีล แต่ยังรวมถึงการเจริญวิปัสสนา จนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ซึ่งอินทรีย์สังวรเป็นเหมือนพื้นฐานให้จิตวางเฉยเมื่อตา มองเห็นรูป หู ฟัง จมูกดมกลิ่น เป้นต้น ในขณะที่สามารถเพ่งมองให้เห็นความจริงของรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ และสภาวะธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นให้เห็นโดยความเป็นของว่างเปล่าจากตัวตน จนกระทั่งหลุดพ้นก็ได้ ดังนั้นการบำเพ็ญอินทรีย์สังวรนั้น หากมีความตั้งใจจริง ก็สามารถถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ ดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า การสำรวมอินทรีย์นั้น ไม่ใช่มีแต่อย่างต่ำเป็นขั้นศีล อาจมีสูงขึ้นไปถึงขั้น บรรลุ อรหัตตผล ถ้าผู้ใดสำรวมอินทรีย์ชนิดเกิดญาณวิเศษมองเห็นเป็นวิปัสสนา ถึงกับเห็นความเป็น อนัตตาของทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่เป็นภายนอกและภายในจนอนัตตานุปัสสนาญาณเกิดขึ้นแล้ว ผู้นั้นจะบรรลุถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ แกนนิพพาน ขอนี้หมายความว่า ไม่ใช่เพียงแต่การเห็นรูป แล้วเฉยได้อย่างเดียว ซึ่งเป็นเพียงอินทรีย์สังวรศีล แต่ในขณะที่เฉยนั้นแหละหมายถึงการเพ่งความเป็นธาตุความเป็น ของว่างเปล่าในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ ตลอดถึงผัสสะ และเวทนาทุกชนิดที่ อาศัยรูป เป็นต้นเกิดขึ้นจนเกิดวิมุตติขึ้น¹⁰

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของอินทรีย์สังวร คือ การสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต

⁸ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2 วาดวย มหาสติปฎฐาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, 2548), หน้า 433.

⁹ พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), วิปัสสนาญ, แปลโดย พระคันธสาราภังศ (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาสนการพิมพ์, 2555), หน้า 13-14.

¹⁰ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), ตามรอยพระอรหันต์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, 2549), หน้า 218.

องโณภูฏัพพะ ฐุธรรมารมณด้วยใจ ระวังไมไหกิเลสครอบงำใจ ในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง 6 และศีลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดโดยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไปคือ สมาธิ สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล¹¹

ความสำคัญของอินทรีย์สังวรศีล

ความสำคัญของอินทรีย์สังวรศีลที่ส่งผลกระทบต่อการเจริญวิปัสสนาทำให้ผู้เขียนมีความสนใจในการศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้เป็นสำคัญ เพราะยังมีอีกหลายประเด็นที่ยังไม่กระจ่าง เช่น อินทรีย์สังวรศีลส่งผลต่อการกำหนดรู้สภาวะธรรมในการเจริญวิปัสสนา และภาพรวมของอินทรีย์สังวรศีลมีความเชื่อมโยงกับหมวดธรรมอื่นในกระบวนการเจริญวิปัสสนา ความรู้ที่ได้จากการบทความนี้จะเป็นการเสริมสร้างความเข้าใจ และให้ความสำคัญในพื้นฐานเรื่องอินทรีย์สังวรศีลในการปฏิบัติและสามารถน้อมนำมาเป็นแนวทางในการเจริญวิปัสสนา ตรงตามหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้อันเป็นประโยชน์เกื้อกูลต่อผู้ใดในการศึกษา และผู้สนใจในการเจริญวิปัสสนาอันเป็นหนทางแห่งการบรรลุมรรค ผล และกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานแก่บุคคลทั้งหลายสืบไป

การรู้จักสำรวมระวัง มีการคุ้มครองป้องกันเวลาที่มีการเห็น การได้ยิน การดมกลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส การคิดนึกหรือรับรู้ความรู้สึกต่าง ๆ เป็นหลักการของอินทรีย์สังวรตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เมื่อฝึกหัดให้มีการคุ้มครองได้บ่อย ๆ มั่งคั่งขึ้น ก็ชื่อว่าได้เป็นผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้ว ในอินทรีย์ทั้งหลาย จะทำให้จิตเป็นสมาธิ มีความตั้งมั่นดี จะทำกิจการงานใด ๆ ก็ทำด้วยเหตุผลงานสำเร็จด้วยดี หรือจะพิจารณาความจริงอะไรก็แจ่มชัด เกิดประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรม การจะมีอินทรีย์สังวรได้นั้น จะต้องมีสติตั้งมั่นเตรียมพร้อมอยู่เสมอ จึงต้องมีการฝึกอบรมไว้ โดยการฝึกให้มีสติมีความรู้ตัวเป็นพื้นฐานเอาไว้ และมีการช่อมอยู่เสมอ ๆ เมื่อมีการกระทบอารมณ์ทางทวารทั้ง 6 คือ

- 1) ทางตา
- 2) ทางหู
- 3) ทางจมูก
- 4) ทางลิ้น
- 5) ทางกาย
- 6) ทางใจ¹²

¹¹ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพมหานคร :บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2552), หน้า 762.

¹² ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.



เป็นการพัฒนาอินทรีย์ทั้ง 6 ให้มีคุณภาพ นำมาใช้ประโยชน์ นำความสงบสุขมาให้เรียกว่าอินทรีย์ภาวนา ผู้ที่มีอินทรีย์ฝึกดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่ปลอดภัยจากบาปอกุศล และปลอดภัยจากทุกขที่จะเกิดมาจากกิเลสต่าง ๆ แม้ในยุคสมัยที่มีเรื่องราวมากมายอย่างยุคปัจจุบัน มีสิ่งยั่วยวนใจมาล่อมากมาย

หลักอินทรีย์สังวรก็ยังใช้ได้เสมอเพราะเป็นการป้องกันไว้ตั้งแต่ต้น ผู้ที่ใดฝึกพัฒนาอินทรีย์สังวรมาจนสมบูรณ์แล้ว ได้แก่ พระอรหันต์ ท่านได้ผ่านการฝึกฝนพัฒนามาจนกระทั่งเกิดอัสวักขญาณ มีวิชา รู้แจ้งอริยสัจสมบูรณ์แล้ว หมกคิเลสโดยสิ้นเชิง ท่านจึงปิดกั้นกิเลสไม่ให้เกิดขึ้นเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ต่าง ๆ ได้ทุกอารมณ์ เป็นผู้ที่มีปัญญา วางเฉยต่อสังขารทั้งหลายที่มาปรากฏทางทวารทั้ง 6 ได้ชื่อว่าผู้ที่มีอินทรีย์สังวรอย่างสมบูรณ์ ส่วนพระอริยเจ้าลำดับรองลงมายังไม่สมบูรณ์ เพราะยังมีความยินดียินร้ายในบางอารมณ์ได้มากน้อยตามกำลังสติปัญญา ส่วนปุถุชนย่อมมีความยินดียินร้ายเกิดขึ้นในอารมณ์มากมาย ต้องอาศัยการป้องกันให้ห่างไกลจากกิเลส โดยการสำรวมระวังการกระทำ คำพูด ความคิด การเลือกอารมณ์ การมีเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันที่เหมาะสมเอาไว้เพื่อไม่ให้ใจวนกลับไปหาความสุขจากการเสพอารมณ์ ตลอดจนการฝึกฝนทำกรรมฐานต่าง ๆ เพื่อให้เกิดสมาธิและเกิดปัญญาให้ห่างไกลจากกิเลสต่าง ๆ

4. องค์ประกอบของอินทรีย์สังวรศีล

อินทรีย์สังวรศีล ได้แก่ การสำรวมอินทรีย์ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้อินทรีย์รับรู้อารมณ์ใน เวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง 6 คือ

(1) อินทรีย์คือ ตา¹³ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ตา ไว้ว่า จักขุปสาท (ปสาทตา)

1) มีความผ่องใสแห่งภูตรูป คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม พอกะทบรูป คือสิ่งที่เห็นได้หรือความผ่องใสแห่งภูตรูปอันมีกรรมที่มีความใคร่จะเห็นเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) ปสาทตานี้เกิดจากกรรม หากเป็นมนุษย์เทวดาหรือพรหม ก็เกิดจากกุศลกรรม หากเป็นสัตว์เดรัจฉาน สัตว์นรก เปรตและอสุรกายก็เกิดจากอกุศลกรรม โดยกรรมที่กระทำไปก่อนหน้านั้น จะเกี่ยวข้องกับความต้องการเห็นเช่น ทำบุญด้วยดอกไม้หมายให้ผู้รับได้เห็นสิ่งสวยงาม มีอันวนเวียนอยู่ในรูปทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานรองรับจักขุวิญญาณ หรือเป็นที่อาศัยของจักขุวิญญาณ เป็นผล นอกจากนี้ จักขุปสาทเป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม มีความใสดูกระจ่างเป็นเครื่องรับรู้ปารมณฺ์เรียงรายด้วยขนตาสีดำวาวงามด้วยแววตาดำและขาว มีสัณฐานคล้ายกับกลีบ

¹³ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.



บัวขาว แต่ตัวจักขุจริงๆ เล็กประมาณเท่าศีรษะตัวเส้น ตั้งอยู่ในระหว่างกลางตาดำได้รับอุปการะจาก ธาตุ 4 ซึ่งมีหน้าที่อาบเยื่อตาทั้ง 7 ชั้น ดุจปุยสำลีที่อาบด้วยน้ำมันชุ่มอยู่ทั้ง 7 ชั้น ฉะนั้นคือมี

- 1) ธาตุดินทรงไว้
- 2) ธาตุน้ำยึดเกาะกุมกันไว้
- 3) ธาตุไฟทำให้อบอุ่น
- 3) ธาตุลมพยุงไว้ทำให้จักขุตั้งอยู่ได้¹⁴

(2) อินทรีย์ คือ หู¹⁵ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ หู ไว้ว่า โสตปสาท (ปสาทหู) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

- 1) มีความใสบริสุทธิ์ เป็นเครื่องรับเสียงต่างๆ ตั้งอยู่ภายในช่องหูมีสัณฐานดั่งวงแหวน เป็นที่อกแห่งขนแดงเส้นละเอียด โสตปสาทแผ่อยู่ทั่วบริเวณนั้น มีความผ่องใสแห่งภูตรูปพอกระทบเสียงได้หรือมีความผ่องใสแห่งภูตรูป อันมีกรรมที่มีความใคร่จะฟังเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ
- 2) มีอันวนเวียนอยู่ในเสียงทั้งหลาย เป็นหน้าที่ มีความเป็นฐานรองรับโสตวิญญาน เป็นผล

3) มีธาตุ 4 อุปการะไว้มีอุตุที่พอเหมาะและโอชะ แห่งอาหารอุปถัมภ์มีอายุคือชีวิตอนุบาลไว้เป็นที่ตั้งของโสตวิญญานและวิญญานอื่นที่เกิดขึ้นรับรู้เสียง¹⁶

(3) อินทรีย์ คือ จมูก¹⁷ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ลิ้น ไว้ว่า ฆานปสาท (ปสาทจมูก) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

- 1) มีความใส บริสุทธิ์เป็นเครื่องรับกลิ่นต่างๆ ตั้งอยู่ภายในช่องจมูกที่มีสัณฐานดั่งกีบแพะ มีความผ่องใสแห่งภูตรูป พอกระทบกลิ่นได้หรือมีความผ่องใสแห่งภูตรูปอันมีกรรมที่มีความใคร่จะดมเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ
- 2) มีอันวนเวียนอยู่ในกลิ่นทั้งหลาย เป็นหน้าที่
- 3) มีความเป็นฐานรองรับฆานวิญญาน เป็นผล

ฆานะได้รับ ความอุปการะจากธาตุ 4 มีอุตุและอาหารอุปถัมภ์มีชีวิตอนุบาลไว้¹⁸

¹⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงสมเด็จพระพุทธปาหารจารย์ (อาจาสมภมาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2547), หน้า 742-745.

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

¹⁶ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

¹⁷ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

¹⁸ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.



(4) อินทรีย์ คือ ลิ่น¹⁹ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ลิ่น ไว้ว่า ชิวหาปสาท (ปสาทลิ่น) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

1) มีความใส บริสุทธิเป็นเครื่องรับรสต่างๆ มีสัณฐานดังปลายกลีบอุบล ตั้งอยู่บนส่วนกลางของลิ้น มีความผ่องใสแห่งภทรูปพอรับกระทบรสได้หรือมีความผ่องใสแห่งภทรูปอันมีกรรมที่มีความใคร่จะลิ้มเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) มีอันวนเวียนอยู่ในรสทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานที่รองรับชีวหาวิญญาน เป็นผล

ชีวหาได้ความอุปการะจากธาตุ 4 มีอุตุและอาหารอุปถัมภ์มีชีวิตอนุบาลไว้²⁰

(5) อินทรีย์ คือ กาย²¹ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ กาย ไว้ว่า กายปสาท (ปสาทกาย) เป็นธรรมชาติรูปชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม

1) มีความใส บริสุทธิเป็นเครื่องรับสัมผัสต่างๆ มีเย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตั้งอยู่ในทุกตำแหน่งของร่างกาย ยกเว้นแต่ปลายผม ขน เล็บ หน้าที่หนา และที่รวมแห่งอาหารใหม่ใต้ใต้อใหญ่ อันเป็นสถานที่ของปากจกเตโช มีความผ่องใสแห่งภทรูปพอกระทบโณฐัพพะได้หรือมีความผ่องใสแห่งภทรูปอันมีกรรม ที่มีความใคร่จะถูกต้องเป็นต้นเหตุ เป็นลักษณะ

2) มีอันวนเวียนไปในโณฐัพพะทั้งหลาย เป็นหน้าที่

3) มีความเป็นฐานที่รองรับกายวิญญาน เป็นผล

กายได้รับความอุปการะจากธาตุ 4 มีอุตุและอาหารอุปถัมภ์ มีชีวิตอนุบาลไว้²²

(6) อินทรีย์ คือ ใจ²³ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้แสดงลักษณะของอินทรีย์คือ ใจ ไว้ว่า มโน (ใจหรือจิต) เป็นอายตนะภายในที่รับอารมณ์ได้กว้างขวางทั้ง 6 อารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ และธัมมารมณ์²⁴

ส่วนการสำรวมอินทรีย์สังวรศีลจึงเป็นไปใน 2 ลักษณะ คือ

1) สำรวมระวังอินทรีย์ทั้ง 6 ด้วยการไม่สอดสายส่งออกไปเที่ยวกระทบหรือผัสสะกับในเหล่า รูป เสียง กลิ่น รส โณฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่ไม่จำเอน เพราะเมื่อไม่เกิดการ

¹⁹ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

²⁰ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

²¹ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

²² พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

²³ ที.ปา. (ไทย) 11/323/315-316.

²⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า 742-745.

ผัสสะ หรือเมื่อผัสสะดับ จึงดับเวทนาได้ อันเป็นไปตามปฏิจกสมุปบาทธรรมฝ่ายนิโรธวารหรือฝ่ายดับทุกข์

2) อีกในลักษณะหนึ่งนั้น ย่อมไม่สามารถสำรวจได้ตลอดเวลา เพราะต้องมีการกระทบกันบางประการตามในการดำเนินชีวิต แม้แต่ในภิกษุที่ประกอบด้วยความสำเร็จแล้วก็ตาม ดังนั้น เมื่อเกิดการกระทบหรือเกิดการผัสสะกันแล้ว ก็ให้มีการสังวร สำรวมไม่ใหยินดียินร้าย ในเวลา que เห็นรูป ฟงเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะรูปธรรมารมณด้วยใจ หรือการอุเบกขา หรือไม่พัวพันเสียมันเอง กล่าวคือ ยังมีความระวังไม่ไหกลีสครอบงำใจเวลารับรูอารมณ์ทางอินทริยทั้ง 6 ²⁵

การปฏิบัติเพื่อพัฒนาอินทริย คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำโดยการมีสติอินทริยรู้เท่าทันปฏิกิริยาของจิตที่มีต่ออารมณ์ คือ รู้ถึงความชอบใจหรือไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นในจิตตามความเป็นจริง เมื่อรู้เท่าทันตามความเป็นจริงแล้ว จิตก็จะเป็นอุเบกขาเป็นกลางต่ออารมณ์ อภิขมาและ โทมนัสไม่สามารถครอบงำจิตได้ ตามปกติแล้ว เมื่อเห็นรูปทางตาแล้ว จะเกิดปฏิกิริยาทางจิตขึ้น 3 แบบ คือ

- 1) เกิดความชอบใจในสิ่งที่เห็น
- 2) เกิดความไม่ชอบใจในสิ่งที่เห็น
- 3) เกิดทั้งความชอบใจและไม่ชอบใจในสิ่งที่เห็น

ข้อสำคัญในการปฏิบัติอยู่ที่การรู้ชัดปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นในจิตทั้ง 3 นั้น ตามความเป็นจริง เมื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงก็จะทราบว่าปฏิกิริยาของจิตทั้ง 3 นั้น เป็นสิ่งที่ปัจจัยปรุงแต่งขึ้นมา ปัจจัยที่ปรุงแต่งนั้นมีทั้งตัวอารมณ์ จิตที่มองเห็น สัญญาความจำได้หมายรู้เกาๆ เกี่ยวกับสิ่งที่ได้เห็นนั้น แต่เดิมไม่มีความรู้สึกเช่นนี้ แต่เมื่อมองเห็นรูปทางตา ก็เกิดความรู้สึกชอบ หรือไม่ชอบขึ้น ความรู้สึกอย่างนั้นเป็นของหยาบ เพราะต้องขึ้นอยู่กับอารมณ์ที่เห็น ถูกอารมณ์นั้นครอบงำจิตหลงไหลไปชอบบ้าง ไม่ชอบบ้าง ความจริงแล้ว สิ่งที่มองเห็นก็เป็นอยู่อย่างนั้นตามธรรมดาตามธรรมชาติของสิ่งนั้น แต่ผู้ที่เห็นกลับมีความชอบหรือไม่ชอบอันเป็นความหลงไหลไป ตามกลีสของตนเอง เรียกว่า ถูกอภิขมาและโทมนัสครอบงำ²⁶

การเจริญอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล

การเจริญอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล 4 หากผู้ใดปฏิบัติโดยเคร่งครัดแล้ว จะทำให้เกิดผลที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า

(1) การเจริญอินทริยคือ ตา ได้แก่ ภิกษุในธรรมวินัยนี้เห็นรูปทางตาแล้ว จึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

²⁵ อภ.สง.อ. (ไทย) 1/1/-/284-285.

²⁶ นางสาวณัฐจิตต์ เลหาหิระ, “ศึกษาการพัฒนาอินทริยในอินทริยภาวนาสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554), หน้า 37.



1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุหนึ่งจึงดับไป อุเบกขา ย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีตาติกระพริบตา ฉับใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีโยในรูปที่พึงรู้แจ้งทางตาอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย²⁷

(2) การเจริญอินทรีโยคือ หู ได้แก่ ภิกษุภิกษุได้ยินเสียงทางหูแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้น รู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุหนึ่งจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังตีดนิ้วมือได้โดยไม่ยาก ฉับใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อานนทฺ์ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทรีโยในเสียงที่พึงรู้แจ้งทางหูอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย²⁸

(3) การเจริญอินทรีโยคือ จมูก ได้แก่ ภิกษุดมกลิ่นทางจมูกแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจทั้งความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุหนึ่งจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปบนใบบัวที่เอียงนิดหน่อย ย่อมไม่ติดอยู่ฉับใด

²⁷ ม.อ. (ไทย) 14/454/505.

²⁸ ม.อ. (ไทย) 14/455/506.

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้ว แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ นี้เรา เรียกว่า การเจริญอินทริยในกลืนที่พึงรู้แจ้งทางจุมกอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย²⁹

(4) การเจริญอินทริยคือ ลิ่น ได้แก่ ภิกษุลิ้มรสทางลิ้นแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิด ความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขา ย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังตะล่อมก้อนเขพะไว้ที่ปลายลิ้นแล้วถ่มไปโดยไม่ยาก ฉนใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ ชอบใจอันเกิดขึ้นแล้ว แก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ นี้เรา เรียกว่า การเจริญอินทริยในรสที่พึงรู้แจ้งทางลิ้นอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย³⁰

(5) การเจริญอินทริยคือ กาย ได้แก่ ภิกษุถูกต้องโณฐัพพะทางกายแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจ ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นของหยาบอาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไปอุเบกขาย่อมดำรงมั่น เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออกหรือคู้แขนเข้าฉนใด

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

²⁹ ม.อ. (ไทย) 14/456/506.

³⁰ ม.อ. (ไทย) 14/457/507.



ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยาก อย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในโพธิญาณที่พึงรู้แจ้งทางกายอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย³¹

(6) การเจริญอินทริยคือ ใจ ได้แก่ ภิกษุรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วจึงเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า

1) เราเกิดความชอบใจ เกิดความไม่ชอบใจ และเกิดทั้งความชอบใจและความไม่ชอบใจนี้แล้ว ความชอบใจเป็นต้นนั้นถูกปัจจัยปรุงแต่งเป็นของหายาบ อาศัยกันและกันเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต คือ อุเบกขา

2) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจนั้นที่เกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุนั้นจึงดับไป อุเบกขาย่อมดำรงมั่นเปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเอาหยดน้ำ 2 หยด หรือ 3 หยดใส่ลงในกะทะเหล็กที่ร้อนจัดตลอดวัน น้ำที่หยดลงยังเข้าไปที่แท้หยดน้ำนั้นจะระเหยแห้งไปเร็วพลันทันที ฉะนั้น

3) ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและความไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ฉะนั้นเหมือนกัน

ย่อมดับไปอย่างรวดเร็วพลันทันที โดยไม่ยากอย่างนี้ อุเบกขาย่อมดำรงมั่น อานนทฺ นี้เราเรียกว่า การเจริญอินทริยในธรรมารมณ์ที่พึงรู้แจ้งทางใจอันยอดเยี่ยมในอริยวินัย³²

พระพุทธองค์ทรงแสดงการเจริญอินทริย 6 อันยอดเยี่ยมในอริยวินัยไว้แล้วแสดงพระเสขะผู้กำลังปฏิบัติไว้แล้ว แสดงพระอริยะผู้เจริญอินทริยไว้แล้วอย่างนี้ กิจที่ศาสดาผู้แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล ผู้อนุเคราะห์ อาศัยความอนุเคราะห์แล้วพึงทำแก่สาวกทั้งหลายได้ เราก็ได้ทำแก่เธอทั้งหลายแล้ว อานนทฺ นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงฟังฉณาน อย่าได้ประมาท อย่าได้เป็นผู้เดือดร้อนในภายหลัง นี่เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย

อานิสงส์ของอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธศีล

อินทริยสังวรศีลในปาริสุทธศีล จัดเป็นศีลขั้นสัทธิสุทธิตัวที่เป็นพื้นฐานอันสำคัญโดยเฉพาะของภิกษุที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการดำเนินไปสู่การปฏิบัติตนให้มีความบริสุทธิ์ มีอานิสงส์อย่างนี้คือ

ในปฏิสัมภิทามรรค แสดงอานิสงส์ของศีลที่สอดคล้องกับปาริสุทธินี้ไว้ว่า เพราะสำรวม ปาณาติบาตชื่อว่าศีล เพราะไม่ล่วงละเมิดปาณาติบาตชื่อว่าศีลเป็นต้น ศีลนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เดือดร้อนใจ เพื่อปราโมทย์ เพื่อปิติ เพื่อปัสสัทธิ เพื่อโสมนัส เพื่อการปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อ เพื่อความเจริญ เพื่อทำให้มาก เพื่อเป็นเครื่องประดับ เพื่อเป็นเครื่องป้องกัน เพื่อเป็นเครื่องแวดล้อม เพื่อความสมบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับ เพื่อบรรเทา เพื่อบรรเทา

³¹ ม.อ. (ไทย) 14/458/507.

³² ม.อ. (ไทย) 14/459/508.

เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมแห่งศีลดังกล่าวนี้ชื่อว่าอริสัจ ๔ จิตที่ตั้งอยู่ในความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมย่อมไม่ฟุ้งซ่าน ความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านชื่อว่าอริจิต พระโยคาวจรเห็นความบริสุทธิ์ด้วยความสำรวมโดยชอบ เห็นความบริสุทธิ์แห่งจิตที่ไม่ฟุ้งซ่านโดยชอบ ความบริสุทธิ์แห่งความเห็นทั้งสองประการนี้ชื่อว่า อริปัญญา³³

อีกประการหนึ่งว่า ภิกษุทั้งหลาย พืชคามและภุตคามเหล่าใดเหล่าหนึ่ง พืชคามและภุตคามเหล่านั้นทั้งหมดอาศัยแผ่นดิน ดำรงอยู่บนแผ่นดินจึงถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ได้ พืชคามและภุตคามเหล่านี้ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ด้วยประการฉะนี้แม้ฉันทใด ภิกษุก็ฉันทนั้นเหมือนกัน อาศัยศีล ดำรงอยู่ในศีลแล้ว เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในธรรมทั้งหลาย³⁴

อีกประการหนึ่ง บรรพชิตบวชในศาสนานี้มีจิตบริสุทธิ์ รักษาปาริสุทธิศีล 4 หมตจตสมาทานอุตงค์ 13 เรียนหลักกรรมฐานอันเหมาะสมแก่จริตของตน อยู่ในเสนาสนะอันสงัดทำบริกรรมมีกสิณเป็นต้นจนเกิดฌานสมาบัติ

1) ได้บรรลุโสดาปัตติมรรค

2) ได้บรรลุสกทาคามีมรรค

3) ได้บรรลุอนาคามีมรรค

นี้ชื่อว่า อนาคาริยปฏิบัติสุคติ

บรรพชิตนั้นดำรงอยู่ในอัฐภาพนั้นแล้ว ครั้นกายแตก ย่อมเกิดในตระกูลใหญ่ 3 ตระกูล

1) ในมนุษย์โลกบ้าง

2) ในเทพชั้นกามาวจร 6 ชั้นบ้าง

3) ในภพแห่งพรหม 10 ภพบ้าง

4) ในชั้นสุทธาวาส 5 ชั้นบ้าง

5) ในอรุภาพ 4 บ้าง

นี้ชื่อว่า คติสุคติของบรรพชิต³⁵

ในมหาปริณิพพานสูตร มีความปรากฏแห่งอานิสงส์ศีล 5 ประการ คือ

1) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลในโลกนี้ ย่อมมีโรคภัยเป็นอันมากซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

2) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป

³³ ชุ.ป. (ไทย) 31/41/61-62.

³⁴ ชุ.ป. (ไทย) 31/22/577-578.

³⁵ ม.ม.อ. (ไทย) 1/1/-/444.



3) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีลจะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ มีสมณบริษัทเป็นต้น ย่อมแก้แล้วแล้ว ไม่ก่อเงินในการเข้าไปสู่สมาคมนั้น

4) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

5) บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์³⁶

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงอานิสงส์ของศีลสมบัติไว้ดังนี้

1) ศีลของภิกษุใดเป็นศีลสมบัติปราศจากมลทินดีแล้ว การทรงบาตรและจีวรของภิกษุนั้น ย่อมเป็นที่น่าเลื่อมใส ดวงหทัยของภิกษุผู้มีศีลบริสุทธิ์แล้ว ย่อมไม่หยั่งลงสู่ภุมมิตินตนเองเป็นต้น เปรียบเหมือนดวงอาทิตย์ที่ไม่หยั่งลงสู่ความมืดมน แม้เพียงกลิ่นกายของภิกษุผู้มีศีล ก็ยังทำความปราโมชให้แก่ฝูงทวยเทพ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงกลิ่นคือศีล สักการะทั้งหลายที่บุคคลกระทำแล้วในภิกษุผู้มีศีล แม้จะเป็นของเล็กน้อยก็ย่อมมีผลมาก

2) ภิกษุผู้มีศีลย่อมเป็นภาชนะรองรับเครื่องบูชาสักการะ อาสวะทั้งหลายในปัจจุบันย่อมเบียดเบียนภิกษุผู้มีศีลไม่ได้ ภิกษุผู้มีศีลย่อมหลุดพ้นซึ่งรากแห่งทุกข์ที่จะพึงมีในชาติเบื้องหน้า อนึ่ง นิพพานสมบัติอันสงบอย่างหาที่สุดมิได้ ใจของภิกษุผู้มีศีลสมบูรณ์แล้ว ย่อมแล่นตรงแนวไปสู่ความหลุดพ้นจากอัสวกิเลสคือนิพพานนั้น³⁷

สรุป

การเจริญอินทริยสังวรศีลในปาริสุทธิศีล 4 คือ การสำรวมยกระดัดจิตใจให้อยู่ในสติด้วยการพยายามอดทนอดกลั้น ต่อกิเลสและรักษาอาการอันน่าเลื่อมใสในกาย ย่อม ความบริสุทธิ์ในการสำรวมทวารทั้ง 6 อินทริยสังวรนี้ แต่คนที่ไม่ได้เจริญวิปัสสนา ไม่มีปัญญา เมื่อมีอะไรมากระทบสัมผัสอินทริย 6 ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พวกเขาก็เลือกเอาสิ่งที่ถูกใจของเขาตลอดเวลา เพราะมองไม่เห็นความถูกต้อง ปัญหาหรือทุกข์ก็จะเกิดกับชีวิตของเขาไม่มีที่สิ้นสุด พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ผู้มีปัญญาเท่านั้นที่ดับทุกข์ได้ ถ้าหมั่นฝึกฝนตนเองอย่างนี้ ท่านจะมีปัญญาเกิดขึ้นในจิตใจของท่าน महाศาล ทุกวัน ทุกวินาที เมื่อมีปัญญารู้ความจริงของโลกและชีวิตแล้วก็สามารถแก้ไขปัญหาหรือดับทุกข์ของเราได้ คือ ตั้งแต่ถูกกระทบและยังป้องกันมิให้มีปัญหาหรือทุกข์เกิดขึ้นในอนาคตได้ ทุกข์หรือปัญหาเกิดจากความพอใจไม่พอใจของเราที่เกิดจากการถูกกระทบสัมผัสอินทริย 6 โดยที่เราไม่รู้ไม่เท่าทันสิ่งที่มากระทบ ความพอใจ ไม่พอใจ นี่คือต้นเหตุของทุกข์ คือ โลภะ โทสะ โมหะ หรืออวิชชา เมื่อเราสามารถดับเหตุของปัญหาหรือทุกข์ได้ตั้งแต่ถูกกระทบแล้วปัญหาก็จะไม่มีต่อไปใน

³⁶ ที.ม. (ไทย) 10/150/94.

³⁷ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ (อาจาสมมหาเถร), พิมพ์ครั้งที่ 11, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด, 2556), หน้า 80-81.



อนาคต ปัญหาหรือทุกข์ที่เกิดจากความพอใจไม่พอใจนี้แหละเป็นเหตุปัจจัยให้คนเราเวียนว่ายตายเกิด นัชาติไม่ถ้วน เมื่อดับความพอใจไม่พอใจได้แล้วก็ดับความเกิดได้ เมื่อดับความเกิดได้ความแก่ ความเจ็บ และความตายก็ไม่มี นี่แหละเรียกว่าสุขถาวรหรือไร้ทุกข์หรือนิพพานนั่นเอง ทุกท่านที่เกิดมาเป็น คนสามารถฝึกฝนตนเองให้ไปถึงจุดนี้ได้ทุกคน

เอกสารอ้างอิง

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539.

ณัฐจิตต เลหาหิระ. “ศึกษาการพัฒนาอินทรีย์ในอินทรีย์ภาวนาสูต”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2554.

พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปณิตาภิวงศ. รุ่งแจ้งในชาตินี้. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด. 2550.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). ตามรอยพระอรหันต์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา. 2549.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด. 2553.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). วิปัสสนากรรมฐาน ภาค 2 วาดวย มหาสติปัฏฐาน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด. 2548.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร :บริษัทสหธรรมิก จำกัด. 2552.

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจอาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท ธนาเพรส จำกัด. 2556.

พระพุทธโฆสเถระ. คัมภีร์วิสุทธิมรรค. แปลและเรียบเรียงสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจอาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด. 2547.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). วิปัสสนานัย. แปลโดย พระคันธสाराภิวงศ กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาสนการพิมพ์. 2555.

สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. สัมมาทิฐิ. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์. 2554.

